

lloc preferent en el desenvolupament històric de llocs com el País Valencià, dient que la història medieval d'aquest hagués estat diferent sense els notaris¹³⁸. Aquests van adquirir el lloc de figura central de la societat medieval tot i que hi havia certes reticències a la professió, com ara la ja coneguda prohibició adreçada als clergues que volien exercir la funció notarial¹³⁹. O com les advertències que fa en Francesc Eiximeis quan diu que l'ofici de notari *és fort perillós per raó de la gran comanda que els és feta, per la gran confiança que les gents han en llur fealtat*¹⁴⁰. Malgrat tot, l'escriptor franciscà remarca la importància dels notaris i el seu paper en la societat, que pensem que queda reflectida en els llibres notariais, producte de la seva activitat. Els llibres, els protocols notariais, passaven a engrossir la documentació que es contenia en la parròquia i que actualment conforma els arxius notariais tan importants i notables a Catalunya, i tan fonamentals per a la recerca històrica. Els manuals notariais es guardaven a la pròpia escrivania, considerats en ocasions com a bé privat del notari, cosa que comportava certs problemes en la seva gestió, sobretot a l'hora del traspàs testamentari d'aquests llibres¹⁴¹. Això va generar preocupacions per part de les autoritats, tenint com a conseqüència l'aparició de

¹³⁸ Ramon Josep PUCHADES BATALLER, *El notari valencià baixmedieval: exemple de la posició i percepció social de la professió notarial en l'Occident mediterrani dels segles XIII, XIV i XV*, "EHDAP" 16(1998), p. 88.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 103 ss.

¹⁴⁰ *Regiment de la cosa pública*, Capítol XXIX.

¹⁴¹ *Cfr.* Maria Teresa FERRER MALLOL; Jaume RIERA SANS, *La successió notarial i el traspàs de protocols en teres catalanes a la Baixa Edat Mitjana*, "EHDAP" IV(1974), p. 395-428. Francesc Xavier CASADÓ I RIBAS, "El llegat testamentari de protocols a la ciutat de Barcelona (segle XV i primer terç del segle XVI)", a *Estudis sobre la història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*, Barcelona, 1988, p. 165-184. Ettore FALCONI (ed.) *Due formulari notarili Cremonensi (sec. XIV-XV)*, Roma, 1979. Un dels temes que tracta aquest autor en la publicació d'aquests formularis és precisament el traspàs de protocols i, en relació amb això, els instruments notariais que podien utilitzar els notaris en cas d'haver d'extreure còpies dels manuals d'altres notaris ja difunts.

normatives al.lusives, ja a partir de la segona meitat del segle XIII. Cal dir, però, que les referències més importants a aquesta legislació, ressenyades per Casadó i Ribas en el treball que citem al peu, són extreptes dels Furs de València o dels Costums de Tortosa, cosa que no deixa de ser significativa. La legislació valenciana determinava llegar els protocols d'un notari difunt a un altre notari de la mateixa localitat, disposició molt similar al que hi ha per a Tortosa i també per a Lleida. En aquestes ciutats s'obligava a més a que els notaris lliuessin els seus protocols a un altre notari en cas de que haguessin d'absentar-se de la ciutat. A banda d'això cal citar el decret de Jaume II per a la ciutat de Barcelona a l'any 1307. El monarca ordenava que els notaris de la ciutat, la seva batllia i tota la vegueria podrien llegar en testament els seus protocols a un altre notari barceloní. Aquest, amb l'autorització del veguer, podria treure'n còpies¹⁴². A nivell local no hem trobat una normativa sobre el tema, la qual cosa no vol dir que no hi fós ja que, a l'any 1323 trobem una notícia interessant sobre aquestes qüestions¹⁴³. En Ramon Anglés, rector de la parròquia de Sant Joan de Valls, compareix al davant de diversos personatges tarragonins – Pere Ramon, Pere de Vilagut i Ramon Pellicer, jurispèrits, en Bernat Ferrer, capellà comensal, Jordà de Clam, prevere, Guerau de Clariana i Ramon Peregrí- que actuen de testimonis i davant del notari Arnau Cervera, notari públic de Tarragona per n'Arnau de Martorell. En la compareixença porta al davant del preposit de la Seu, en Guerau de Rocabertí, i de la resta de membres del Capítol, una sèrie de farcellers que contenen diversos documents -...*quendam farcellum voluptum in quadam flaciata et ligatum et sigillatum*

¹⁴² M. Teresa FERRER MALLOL; Jaume RIERA SANS, *La successió notarial...*, *op.cit.*, p. 395.

¹⁴³ Apèndix 1, document 5.

cum cera rubea et crocea sigilli venerabilis Gilaberti de Crudiliis, sacriste Ilerdensis-. Si bé no es tracta de llibres sinó d'instruments pensem que és un document força interessant i que cal tenir present, si més no com una referència indirecta a la circulació de documents.

També tenim altres referències indirectes a La Selva, a través dels annals de Pié, on cita continuament l'arxiu notarial selvatà. En algun moment, però, diu que *...com en la escrivania comuna del arxiu parroquial faltan les escriptures del segle XIII à excepció d'alguns volums, dels quals lo més antich comença l'any 1282...*¹⁴⁴. És molt possible que manquessin llibres quan en Pié va consultar l'arxiu, ja que el patrimoni documental de qualsevol lloc no ha tingut en moltes ocasions les millors condicions de conservació. Però cal afegir problemes com ara els expolis, que ens poden quedar il·lustrats per la declaració que va fer el rector Guillem de Montagut l'any 1328 referent al robatori que va patir a casa seva. Aquesta notícia també és esmentada en els annals selvatans, on es suggereix que fou l'absència del rector –absències que eren molt habituals en aquest personatge-, la que va facilitar la sostracció¹⁴⁵. Montagut va declarar i denunciar el furt, aixecant-se una acta notarial en la que s'incloïa un inventari dels béns que hi havia a la casa. Les característiques són gairebé les mateixes que qualsevol inventari que trobem en els manuals

¹⁴⁴ Joan Pié, *Annals inèdits...*, op.cit., p.16. Al llibre La Selva 17, dels anys 1319-1320, f. 53, hem localitzat un petit pergami amb un document i que al darrera hi diu, escrit en llaipsis: "En lo any 1891 fonec llegit aquest llibre per lo rector de la Guàrdia, Dr. Joan Pié, fill de la Selva y retirat a casa seva per causa de salut".

¹⁴⁵ Document referenciat a Joan Pié, *Annals inèdits...*, op.cit., p.634. Apèndix 1, document 6. El rector Montagut va morir a finals de maig de 1333, segons consta en una nota que diu: *XIIII kalendas iunii anno Domini M° CCC° XXX° III° obit venerabili domini Guilelmus de Monteacuto, rector ecclesie de Silva. III solidos. Suma usque hic de omnibus notulis CCCC XVII solidos*. AHAT, La Selva 28. 1334, maig, 19.

notarials, incloent un repàs a les diferents dependències de l'habitatge. En una de les sales, *-in cameram pintatam-* es diu que hi ha *unam tecam notularum apertam per unum...* A més hi ha una altra cambra *-unum studium-* amb diversos llibres. És clar que en la declaració hi ha els béns que encara es conserven i no pas els que manquen, cosa que no ens permet deduir si hi foren sostrets llibres notulars. El rector Montagut, a l'absentar-se, solia arrendar les rendes de la parròquia, com la notícia que tenim de l'any 1302, en que els preveres Ramon Peiró i Arnau Calaf reconeixen que deuen al rector la quantitat de 2.200 sous per raó dels rèdits de l'església. Prometen pagar en dues meitats, una per Nadal i l'altra per la Pentecosta¹⁴⁷.

Dels llibres notarials i l'activitat de la notaria a Reus en tenim notícies a partir de l'any 1292, any del manual més antic dels conservats¹⁴⁸. No obstant, i gràcies a la tasca del Dr. Pere Anguera i Magriñà, al segle passat, hi ha constància de l'existència de llibres de notes pertanyents a l'escrivania reusenca des de l'any 1257. Es tracta d'un llibre que conté resums de testaments (anys 1257-1400) i un altre amb resums de capítols matrimonials des de l'any 1274¹⁴⁹. En la diligència d'obertura del llibre dels testaments es diu:

Conté des de lo any 1257 à 1400 un abstracta de cada un dels dits testaments que se troban autèntichs, en los llibres de testaments de la Comuna Escrivania de la vila de Reus, que està a càrrech del reverend Prior e la Iglesia Parroquial de Sant Pere de Reus y autorizats per varios notaris publichs que regentaren dita escrivania comuna, en nom dels rectores y priors dedita iglesia. Trets els originals, escrits y fets llistar per mi, Dr. Pere Anguera y Magriñà de Reus.

¹⁴⁷ AHAT, La Selva 5. 1302, abril, 14.

¹⁴⁸ Actualment es conserva al Museu Comarcal i no es facilita la consulta al públic.

¹⁴⁹ AHCR, *Llibre de testaments 1257-1400; Llibre de capítols matrimonials, 1257-1400*, n. 38. Segons una nota que consta al primer full fou enquadrinat pel propi Anguera al 1825. Inclou notes de capítols matrimonials però sembla que a l'hora d'ordenar els fulls algú hi va afegir actes de possessions de beneficicis i prebendats.

El llibre de capítols matrimonials diu a la portada:

Llibre 5. Llibre de Capítols matrimonials conenint desde lo any de 1257 al 1600, y alguns fins cerca el 1700, quals se troban autèntichs en la Escrivania Comuna de la vila de Reus, que està a càrrech del Reverent Prior de la Iglesia Parroquial de esta vila. Dits documents estan autoritzats per diferents notaris públichs, que regentaven dita Comuna en nom dels pàrrocs e rectors fins a 1325, y succesivament de Priors. Trets de sus originals per mi, lo Dr. Pere Anguera y Magriñà.

Les dades que aporten aquests llibres a nivell documental són mínimes ja que només hi ha els noms d'alguns testadors, amb les principals dades dels llegats i béns objecte de l'herència. En els llibres de capítols matrimonials hi ha només les referències dels llibres notariais on es troben, juntament amb els noms de les dues parts del contracte. És doncs una dada prou interessant com per tenir en compte i pensar que l'activitat notarial a Reus va començar molt abans de les dades que ens ofereixen actualment els manuals notariais conservats.

2.3.1. La redacció dels instruments.

Els notaris posaven per escrit els contractes que s'establien entre els seus clients. Ho feien seguint un procés molt diferent del que havien fet els seus antecessors en els temps altmedievals. Deixà d'utilitzar-se la *nota dorsalis* com a matriu per a redactar la *charta* i s'imposà una nova forma d'escripturació, essent el primer pas la redacció d'una *scheda* amb les dades principals de l'acte jurídic per a poder ser assentades en un llibre de registre¹⁵⁰.

¹⁵⁰ Alberto LIVA, *Notariato e documento notarile a Milano*, Roma, 1979, p.100 ss. Podia passar que el notari redactés aquesta primera notícia directament al llibre de registre.

Abans d'escriure la nota en el llibre notarial hi havia la lectura de l'esborrany als atorgants i la ferma o prestació de conformitat per part d'aquests en presència dels testimonis. Finalment, si ho requerien les parts, es redactava *in mundum* adquirint així el caràcter d'instrument públic, lliurant-lo posteriorment als atorgants. Tots aquests passos han quedat reflectits en els llibres mitjançant uns senyals o unes paraules, generalment abreujades, que les podem incloure dins del gran nom genèric de diplomàtica notarial. Són signes intel·ligibles per part del personal de la notaria que en qualsevol moment havia d'estar al corrent de l'elaboració d'un o altre contracte. Els escriptors i notaris havien de saber si s'havia entregat el pergamí als clients, o si aquests havien satisfet els honoraris o si havien jurat. No hi quedaven indicats passos com ara la lectura de la cèdula davant dels clients, tal com ha apuntat M. Teresa Ferrer. El procés s'iniciava amb la *rogatio*, que podia ser de paraula tot i que sembla també que es podia fer per escrit, quan el client en qüestió feia arribar un bitllet al notari amb les dades principals del contracte a escripturar. Culinava tot amb l'entrega als clients del pergamí que contenia el contracte que havia redactat el notari. Les dades les havia extret de la nota insertada en el manual, que generalment es trobava molt abreujada, cosa que obligava a l'escriptor o al notari a desenvolupar totes les fórmules i les clàusules que apareixien només insinuades en la minuta¹⁵¹.

Aquest procés que presentem de forma ràpida ha estat àmpliament treballat per Giorgio Costamagna i per M. Teresa Ferrer Malloí, tot i que també

¹⁵¹ José BONO, *Modos textuales de transmisión del documento notarial medieval*, "EHDAP" XIII(1995), p.86-87. (La segona part d'aquest article es troba editada a "EHDAP" XV(1997), p. 15-42.

hi ha altres autors que s'hi refereixen si bé no com a tema central dels seus treballs¹⁵². José Bono dóna una visió més diplomàtica i també jurídica a l'anàlisi que fa de la redacció de l'instrument notarial, remarcant la importància que té la *nota* com una de les exigències del document notarial perfecte, un document que demana sempre el principi de la matricitat. El segle XIII fou el de gran desenvolupament d'aquestes qüestions, donant un nou impuls al notariat i també adquirint el caràcter de públic, tant la institució com els instruments sorgits de les seves mans, apareixent també el principi de la fefaència¹⁵³. La influència dels notaris i teòrics de *l'Ars Notariae* es deixava veure a partir sobretot de l'obra de Rolandino, que institucionalitzà la nòtula, tot i que sembla que fou la pràctica diària la que va fer evolucionar la redacció de l'instrument notarial en llocs com a Gènova¹⁵⁴. Els treballs de Costamagna al respecte citen la segona meitat del segle XII com el moment en que es va produir l'evolució del sistema de redacció de l'instrument notarial, conclusions a les que arriba a

¹⁵² Giorgio COSTAMAGNA, *La triplice redazione dell'instrumentum genovese*, Genovga, 1961. M. Teresa FERRER MALLOL, *La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes*, "EHDAP" IV(1974), p. 29-191. Arcadi GARCIA SANZ; Josep M. MADURELL MARIMON, *Societats Mercantils...*, *op.cit.*, p. 22-36. Rafel GINEBRA I MOLINS, *ACF-1 ACF-1 (1230-1233). El primer volum de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic*, "EHDAP" 138(1995), p. 26 ss. Presenta els esquemes de la redacció de l'instrument notarial segons Honori García, M. T. Ferrer Mallol i Josep M. Pons Gurí. Armando PETRUCCI, "Minuta, autógrafo, libro de autor", a A. PETRUCCI, *Alfabetismo, escritura, sociedad*, Barcelona, 1999, p.73-91. compara la producció i redacció dels documents notariais i els textos literaris dins del context de la Baixa Edat Mitjana, sobretot en relació amb tot el que es refereix a l'autoria dels textos.

¹⁵³ José BONO HUERTA, *Modos textuales...*, *op.cit.*, p. 77-80. IDEM, *Historia del Derecho Notarial Español*, Madrid, I, 1, 1979, p. 179-182; I, 2, 1982, p. 73-74. IDEM, *Los archivos notariales*, Sevilla, 1985, p. 17-18.

¹⁵⁴ Giorgio COSTAMAGNA, *Il documento notarile genovese nell'età di Rolandino*, "Atti della Società Ligure di Storia Patria", 24, 2 (1984), p. 375-381. D'aquest autor vegi's també "Dalla charta all' instrumentum", a *Notariato Medievale Bolognese*, vol.II, Roma, 1977, p.9-26, un article en el que pren com a punt de partida les recerques de Giorgio Cencetti sobre el document notarial bolonyès. Analitza les subscripcions tot comparant-les, juntament amb les fórmules, la invocació i la forma com apareixen els noms dels testimonis. Així es pot veure poc a poc l'increment de la *fides* i l'adveniment de l'instrument.

partir de l'anàlisi dels cartularis antics genovesos. En aquests llibres hom observa el procés, que s'iniciava amb la redacció de les dades principals del contracte en una *scheda*, passant després a una redacció de la nota en el cartulari per a redactar finalment el document en pública forma. A nivell metodològic Costamagna adverteix que cal tenir en compte que hi ha diferents notaris i diferents formes i natures de registres. Llavors caldrà esbrinar, en un primer pas, la natura real de cada llibre notarial. Per a estudiar les característiques d'aquests llibres cal també distingir, sobretot al segle XIV, entre cartularis i manuals. Cal afegir-hi també la dificultat de dur a terme una recerca important i profunda a partir de l'anàlisi de nombrosos fragments de llibres que encara es conserven, suggerències que sempre són tenint en compte les característiques dels llibres genovesos¹⁵⁵.

Així doncs els manuals o llibres notariais es presenten als nostres ulls com el que realment eren: simples esborranys i una primitiva redacció dels contractes¹⁵⁶. En els manuals s'inseria el contingut d'aquella cèdula, un cop fermat el document, passant a formar part del seguit de notes assentades en els llibres notariais¹⁵⁷. Com a signe del caràcter d'esborrany hi ha les nombroses modificacions que hi trobem -en diverses ocasions hem localitzat establiments en els que el verb dispositiu ha estat substituït, passant de *vendo a dono et stabilio-*, així com les proves de ploma i d'escriptura que hi ha en els marges i, sobretot en les cobertes. Aquestes esmenes que van apareixent continuament

¹⁵⁵ Giorgio COSTAMAGNA, *La triplice...*, *op.cit.*, p. 2-15.

¹⁵⁶ *Ibidem...*, p.16-18.

¹⁵⁷ M. Teresa FERRER MALLOL, *La redacció...*, *op.cit.*, p.53-61.

entre les notes dels manuals han estat interpretades per Alberto Liva a Milà com a conseqüència de la poca experiència en l'aplicació del nou sistema notarial, cosa que es va donar sobretot als primers anys del segle XIII. També la concisió de les notes, una característica que es palesa en tots els llibres de l'època tal com ho fan notar en Costamagna, Pons Guri, Ginebra, Puig Ustrell..., en els seus treballs sobre protocols notariais baixmedievals. Les dades que apareixen en les notes són les essencials per a que el negoci jurídic hi quedés reflectit plenament, completant-se el text amb un seguit de clàusules etceterades que formaven part del repertori preceptiu i que cada vegada s'anava fent més complexe. En les notes trobem també buits en els que hi manca el nom de la muller de l'atorgant, o hi manquen afrontacions d'un terreny i que s'han afegit posteriorment interlineades. Però tal vegada un dels elements que marquen més el caràcter de registre i esborrany és la gran quantitat d'abreviatures que hi ha, tema que demana un apartat específic per tal de tractar-lo amb profunditat. És aquesta una característica que també han copsat i remarcat els estudiosos que han investigat sobre els protocols notariais així com aquells que n'han fet edicions.

En els llibres notariais que hem treballat en la nostra tesi no hi hem trobat bitllets ni cèdules en els que el notari anotava de forma concisa les dades principals del negoci jurídic, ni tampoc cartes privades¹⁵⁸. Seria un complement a la nostra recerca, seguint les pautes marcades pel treball de M. Teresa Ferrer que citem al peu. Sí que hi ha aparegut un nombre important de cartes que

¹⁵⁸ M. Teresa FERRER MALLOL, "Cartes i bitllets privats en els manuals del notari barceloní Narcís Guerau Gili (segle XV)", a *Estudis de llengua i Literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra*, vol.II, Barcelona, 1980, p.197-217. Es refereix a aquells bitllets que es troben en els manuals notariais i que estaven destinats a transmetre un encàrrec al notari.

s'enviaven des de la cúria episcopal de Tarragona a les parròquies i, sobretot als batlles de l'arquebisbe. Els exemples més nombrosos són a Alcover i La Selva, i demanen una recerca individualitzada i pensem que deslligada del desenvolupament de la institució notarial en aquests llocs. Tal vegada aquestes cartes, algunes amb segells de cera en bastant bon estat, es guardaren al seu moment en l'interior dels manuals més amb un sentit de conservació que no pas per la relació que poguessin tenir amb els contractes redactats entre les minutes dels manuals. Els altres passos de la redacció de les notes es reflecteixen en els llibres mitjançant nombrosos signes i anotacions marginals que tractem en el capítol següent. Aquest sistema de redacció fou modificat al 1351 en les Corts de Perpinyà. Allí es va manar que les notes fossin redactades íntegrament i, sobretot sense abreviatures ni clàusules etceterades, dins del plaç de dos mesos. Es va imposar també la redacció de les notes en un altre llibre, apareixent així els pròpiament dits protocols notariais¹⁵⁹. Una normativa similar va sorgir l'any 1364 en el Concili de Tarragona per als notaris d'autoritat episcopal¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Raimon NOGUERA DE GUZMÁN, *La doble redacció de los antiguos documentos notariales de Cataluña*, "AAMN" XXII-I(1978), p.355-356. Josep M. PONS GURI, "Característiques paleogràfiques dels llibres notariais catalans fins al 1351" a *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol.1, p. 198. Capítol 19 de les Corts de Perpinyà: *Ad occurrendum desidie...* que mana que els notaris o escrivans que autoritzin qualsevol instrument *scribant seu scribi faciant in suis capibrevis vel libris notularum notam dicti instrumenti largo modo et per consequentiam litterarum dictatam, sic quod in ipsa notula non sit aliqua abbreviatura que per verbum etcetera sicut hactenus fieri consuevit*.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 199. "El concili de Tarragona de l'any 1364, encara que sense esmentar que segueix la constitució de les Corts de Perpinyà, reproduïx en bona part el contingut d'aquella i imposa el mateix a les notaries eclesiàstiques, àdhuc als *libri notularum* dels rectors que tenen funció notarial". Pons Guri cita les obres de l'arquebisbe Domingo Costa y Borràs de l'any 1866 sobre els Concilis Tarraconenses, d'on extreu l'esmentada normativa: "*Scribat seu scribi faciat in suis capibrevis vel libris notularum, notam dicti instrumento largo modo, et per continentiam litterarum dictatam, sic quod in ipsa nota non sit aliqua abbreviatura que per verbum etcetera vel simlier prout hactenus consuerit fieri*". També ho cita Victorino SANTAMARÍA, *Estudios notariales...*, op.cit., p. 40-41.

Quan els clients havien comparegut davant del notari i s'havia iniciat el procés de redacció del negoci quedava pendent encara un darrer aspecte: pagar els aranzels. El preu de cada instrument quedava reflectit en els llibres, al costat de la minuta corresponent, afegint també en els marges si els clients havien pagat o encara devien els diners, indicant-se sempre mitjançant abreviatures específiques – *solvit* o *debet*-. No obstant hi ha excepcions que ens aporten algunes dades significatives, com per exemple a l'any 1299, en que trobem a Reus diverses anotacions més explícites i no només la quantitat que comporta l'aranzel. Es diu *solvit per notula III denarios*, una expressió que trobem sobretot en els debitoris.

La qüestió dels salaris que es pagaven als notaris va comportar alguns problemes a Tarragona, que perduraren al segle XV. Al darrera d'aquest problema hi havia l'afer de la jurisdicció entre l'arquebisbe i el rei. Aquesta problemàtica no era exclusiva de Tarragona ja que s'han localitzat qüestions similars al castell de Palafrugell a l'any 1338. Pons Guri ho ha analitzat en un treball que tracta el tema dels aranzels notariaus, trobant friccions entre els notaris i la universitat¹⁶¹. A partir d'aquest conflicte en terres gironines quedaren fixades les taxes en el document en que es relata la resolució del cas, de la mateixa manera que va fer el rei Pere el Cerimoniós a la Cort de Montsó dels anys 1362-1363. A Palafrugell, per exemple, fer redactar un establiment emfitèutic al notari costava 8 diners a l'any 1338, igual que a La Selva del

¹⁶¹ Josep M. PONS GURI, "Taxacions dels salaris de notaris i escrivans en jurisdiccions baronals de les terres gironines. (Palafrugell, Bàscara, Caldes de Malavella, Llagostera, Cassà de La Selva i Vescomtat de Cabrera)", a *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol.1, Barcelona, 1989, p. 97ss.

Camp a mitjans del segle XV¹⁶². No obstant en aquesta població es feia pagar 1 sou i 6 diners per la venda o establiment d'un molí o d'un mas. Repassant els instruments redactats en els llibres camptarragonins hem trobat als anys 1269-1270¹⁶³, a Alcover, que un establiment o una venda valien 6 diners, augmentant a 8 diners l'any 1306¹⁶⁴. Els mateixos preus apareixen a Reus a finals del segle XIII i principis del XIV tot i que a l'any 1299 hem localitzat la quantitat de 8 sous per un establiment, cosa que podria ser una excepció¹⁶⁵. Una referència sobre l'escrivania vallenca ens aporta informació valuosíssima sobre l'escripturació dels instruments. Es tracta d'un acte de conciliació que hi va haver al segon decenni del segle XIV motivat per una disputa centrada en l'escrivania¹⁶⁶. Les parts compareixents són el rector de Valls i els jurats de la vila, i en el document es refereixen a una mena de reglament que es va pactar entre els anys 1310 i 1315 per tal d'aturar la prepotència del rector i els abusos que cometia en l'exercici de la funció notarial. Alguns dels punts que es van tractar en aquells anys passats foren modificats tal com consta en el document de l'any 1319. Tots ells són significatius, tot i que n'hi ha que es refereixen només al regiment de la notaria –per exemple, obligar a que el prevere que obtingués la notaria de mans del notari jurés el seu càrrec-. La resta són qüestions pràctiques com ara el fet d'obligar el notari a extendre correctament els instruments públics i dins d'un termini concret, sense demorar-ne la

¹⁶² Ezequiel GORT JUANPERE, "Els honoraris notariais a La Selva del Camp, a mitjan segle XV", a *El treball i la festa*, Reus, 1995, p. 39-42.

¹⁶³ AHAT, Alcover 3.

¹⁶⁴ AHAT, Alcover 116.1.

¹⁶⁵ AHCR, Reus 3.

redacció en pública forma; o també sobre la possibilitat d'utilitzar el català en els instruments de protest.

2.3.2. La influència dels formularis.

Sembla evident que els notaris, a l'hora d'elaborar els instruments i d'escriure els contractes seguien unes pautes que trobaven en els formularis. Aquests foren uns dels vehicles per a l'arribada del Dret Comú a casa nostra i dels nous usos notariaus, essent fonamentals per a la formació dels notaris¹⁶⁷. Ens els formularis hi havia també la solució als nous plantejaments contractuals que es presentaven en les notaries, noves situacions produïdes per un canvi en la societat i en l'economia. No obstant els formularis servien per a la ràpida redacció dels diplomes jurídics de manera que els notaris i els escriptors els tenien al seu abast. S'evitava el pensar noves fórmules per a cada cas particular, consolidant d'aquesta manera la redacció dels documents segons unes normes fixes. Aquests formularis sempre es confeccionaven segons un model establert per un notari anterior, fet que dona com a resultat un lleguatge arcaïtzant i poc prestat a les innovacions. Les clàusules eren estereotipades, i

¹⁶⁶ Joan PAPELL I TARDIU, "Aportació a la història del notariat a Valls...", *op.cit.*, p.107-113. També s'hi refereix Félix DURÁN CAÑAMERAS, *Notas para la Historia...*, *op.cit.*, p. 154.

¹⁶⁷ Luis FIGA FAURA, *Los formularios notariales y la formación del notariado en Cataluña*, "AAMN" XXII-I(1978), p.319-333. Luisa CUESTA, *Un formulario inédito de Cataluña*, "AHDE" XI(1934), p.479-486. Centra el seu treball en un formulari aragonès de finals del segle XVI guardat a la Biblioteca Nacional de Madrid, dividit en 8 capítols i contenint 235 fórmules. Francisco SEVILLANO COLOM, *Un nuevo formulario medieval inédito, siglo XIII*, "AHDE" XIX (1948-1949), p. 548-589. És un formulari notarial procedent de Pisa i conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Conté 110 models d'instruments o fórmules que corresponen a documents privats, substituint els noms i llocs amb una *t*, abreviatura de *talís*. L'autor transcriu uns instruments que fan referència a l'alliberament d'esclaus. Maria Josepa ARNALL I JUAN, "La praxis en un formulari notarial barcelonès del segle XVI: Ms. 944 de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona", a *Primer Congrés d'Història Moderna*, vol.2, Barcelona, 1984, p.101-110.

no variaven massa d'un document a l'altre. Així, els formularis van esdevenir repertoris de casuística corresponent a diferents àmbits de la vida quotidiana, entre els que destaca la qüestió econòmica i comercial¹⁶⁸. Però amb el temps els formularis notariais deixaren de ser simples eines de treball per a convertir-se a més en veritables tractats de Dret notarial, a l'estil dels antics llibres de l' *Ars Notariae*¹⁶⁹.

Els notaris de casa nostra també utilitzaven els formularis per al bon desenvolupament de la funció notarial. Dins dels rics fons de l' Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, hi ha encara més formularis notariais procedents de diverses parròquies de la diòcesi. Arribaren a Tarragona en el moment en que es van recollir allí els arxius parroquials per manament del cardenal Vidal i Barraquer, l'any 1921¹⁷⁰. Citem només els més notables, entre els que hi ha un exemplar de la *Practica Dictaminis* de Llorenç d'Aquileia, treballat exhaustivament per Sanç Capdevila. El llibre, format per un quadern de sis fulls de paper de 290x215 conté 7 taules de fórmules d'epístoles¹⁷¹. Si bé no és

¹⁶⁸ Josepa CORTÉS, '*Formularium diversorum instrumentorum*'. Un formulari notarial valencià del segle XV. Edició del manuscrit conservat a l'Arxiu Municipal de Sueca, Sueca, 1986, p. XVI-XIX. Giustiniana MIGLIARDI O'RIODAN COLSANTI, "Prime indagini sull'evoluzione del formulario notarile nel contratto marittimo veneziano (sec. XI-XII)", a *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV*, València, 1989, p.1139-1166.

¹⁶⁹ José BONO HUERTA, *Los formularios españoles de los siglos XVI, XVII y XVIII*, "AAMN", XXII-I (1978), p. 287-317. Henar ALONSO RODRÍGUEZ, "Los formularios notariales como instrumento para la aplicación del Derecho. Análisis de un Art de Notaria catalán del siglo XVI", a *La aplicación del derecho a lo largo de la historia. Actas de las III Jornadas de Historia del Derecho de la Universidad de Jaén, 19-20 diciembre de 1997*, Jaén, 1998. D'aquest mateix autor vegi's també *L' Art de Notaria del Catecisme de Jeroni Jutlar (1568)*, "EHDAP" 16(1998), p. 259-282.

¹⁷⁰ Francesc X. RICOMÀ VENDRELL, "Formularios notariales del arzobispado de Tarragona (s.XIII-XIV), a *I Jornades d'investigació dels Arxius (Tarragona)*, 1979, p.46-48.

¹⁷¹ AHAT, Armari dels Còdexs. Vegi's el treball de Sanç CAPDEVILA, *La 'Practica dictaminis' de Llorens de Aquileia*, "Analecta Sacra Tarraconensia", 6(1930), p. 207-230.

un formulari notarial considerem que és una mostra ben significativa de la circulació d'aquesta mena d'obres, per la qual cosa l'afegim en aquest recull. Entre els exemplars que citem sembla que un dels més antics és un que presenta al seu interior les dates extremes de 1203 a 1266¹⁷². Està format per 101 folis (numeració actual a llapis), també amb enquadernació actual, i amb alguns fulls en mal estat a causa de la humitat. De la parròquia de Guimerà procedeix un formulari que, segons Capdevila i la interpretació que fa d'una nota que apareix a l'inici del llibre, sembla que fou redactat per un deixeble de Rolandino¹⁷³.

Més explícit és el formulari procedent d'Arbeca i que fou redactat pel notari mallorquí Guillem Vadell al segle XIV. Conserva bé l'enquadernació i està format per cinc quaderns amb un total de 121 folis, foliats amb numeració romana. Guarda bé els marges, marcant amb una línia la caixa d'escriptura. Els marges s'aprofiten en algun moment per a escriure-hi qüestions relatives a les fórmules contingudes en el text¹⁷⁴. Destaca però la diligència d'obertura del llibre, redactada pel propi Vadell i en la que explica el pla del seu formulari, que es troba distribuït en quatre llibres. Ja a l'interior del formulari trobem en els marges les indicacions que assenyalen cada concepte dels que hi ha explicats en cada apartat d'aquesta introducció. Si els notaris s'adaptaven a la societat que els envoltava, i si aquesta oferia també noves possibilitats contractuals i casuístiques a l'hora de redactar les escriptures públiques, en el

¹⁷² AHAT, Armari dels Còdexs, n. 26.

¹⁷³ AHAT, Armari dels Còdexs, n. 24.

¹⁷⁴ AHAT, Armari dels Còdexs, n. 28.

formulari que citem ara trobem un exemple clar d'això. Al foli LXXXV hi trobem el text de l'instrument per a llogar llibres. Després de la notificació, a la que manca la N inicial de la paraula *Notum*, segueix la intitulació en la que es substitueix el subjecte per una t. *-talis-*. El verb dispositiu és *loco*, l'objecte *unum meum codicem extimatum ad XXX libras*, i la raó del lloguer és *ad legendum et studendum in t. Studio hinc ad unum annum pro logerio seu mercede L solidos*. Les clàusules són les que trobem sempre en qualsevol instrument, destacant però les clàssiques renunciés. A aquest instrument se n'afegeix un altre en el que el destinatari promet no perdre el llibre en qüestió. La fórmula és només una mostra d'allò que estava succeïnt en els ambients dels estudis generals, en plena formació en el temps a que ens referim i en el temps al que es refereix el formulari.

Hi ha un formulari que procedeix de la parròquia de l'Albi, de finals del segle XIV, amb enquadernació actual feta amb cobertes de cartró¹⁷⁵. Format per 117 folis i, malgrat que està ben conservat, es veu molt clar que manquen alguns fulls. En l'interior guarda molt bé els marges que aprofita, sobretot en el primer i darrer folis, per a insertar-hi anotacions, abecedaris i proves de ploma i escriptura. La diligència d'obertura està signada per Bernat i es fa referència al bisbe i canonges de Barcelona, tot i que dins del llibre es fan continuades referències a Vic.

No hem de tenir en compte només la difusió dels formularis notariais, sinó també la importància de la literatura notarial, que també era usada pels

¹⁷⁵ AHAT, Armari dels Còdexs, n. 22.

notaris per al bon desenvolupament de la seva funció. Aquestes obres estaven en possessió dels notaris tot formant, a vegades, notables biblioteques¹⁷⁵. Per exemple hem localitzat la biblioteca de Pere Sabater, un notari tarragoní la vídua del qual va manar fer l'inventari l'any 1439¹⁷⁶. Allí hi ha una vuitantena de llibres, alguns dels quals pertanyen precisament a la literatura notarial: un *Salatiel*, dos llibres que anomena *Boateres* un i l'altre *Petrus de Boateris*, aquest darrer de pergamí amb cobertes d'aluda vermella; dos obres referents a Rolandino: *Aurora et flores Rolondini*; *Rolondinus de arte notariae*. En aquesta interessant biblioteca hi ha dos formularis notariais i un llibre que apareix citat com a *Iohannes de Bononia*. En Pere de Vinyes és esmentat amb un *libra de paper ab cubertes de aluda angrutades intitulat 'Magister Vineis'*, encara que no sabem si es tracta exactament de la *Summa dictaminis* d'aquest autor ja que el títol no ho indica explícitament. Sabater també posseeix un *Dictamini Laurencii*, de Llorenç d'Aquileia. Aquestes obres, diu Josep Hernando¹⁷⁷, reflecteixen el que era la cultura a la Catalunya del segle XIV, que no era altra que la que es va generalitzar per tot l'Occident en la centúria anterior. Els llibres que tenien els barcelonins a la catorzena centúria eren els fonamentals de la cultura llatina que feien referència a l'aprenentatge de la

¹⁷⁵ Com a exemple hi ha l'inventari del notari de Mallorca, en Berenguer Vidal, del 12 de desembre de 1326 en el que es citen entre altres un exemplar del *Corpus iuris Civilis*, les obres de Rolandino, un *Salatiel* i un exemplar del formulari redactat per Guillem Vadell, també notari mallorquí. Recordem que d'aquest formulari se'n conserva un exemplar a l'Arxiu Històric de Tarragona. Cfr. J.N. HILLGARTH, *Readers and books in Majorca 1229-1550*, vol.II, Paris, 1991, p. 410. Max TURULL, *Antoni Toldrà (notari del segle XIV) i la 'Summa Rolandina'*, "Miscel·lània Cerverina", 6(1988), p.27-51. Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, "Notariat i cultura: els registres notariais", a *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, 1994, p.337-341. IDEM, *Notaris i auxiliars...*, op.cit., p.53-72.

¹⁷⁶ Cfr. Daniel PIÑOL ALABART, *Pere Sabater, notari de Tarragona i lletrat (segle XV)*, "EHDAP", XVII(1999), p.125-151.

¹⁷⁷ Josep HERNANDO, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*, Barcelona, 1995, vol.I, p. 21-28.

lletra i la redacció dels textos per tal d'aconseguir una bona formulació. Hi havia també llibres jurídics i obres dels Pares de l'Església¹⁷⁹.

Si aquests són els llibres que usaven els notaris també hem de tenir en compte aquelles fórmules que trobem dins dels propis manuals i que, per sí soles, també constitueixen un formulari. García-Granero així ho afirma quan considera una sola fórmula com un formulari específic per a una classe específica de documents, tot i que recorda continuament que un formulari és un recopilació de models de diferents actes¹⁸⁰. Dins d'aquests supòsits hi podem incloure tres exemples localitzats a La Selva. Es tracta d'una fórmula d'heretament, una de tutoria i curadoria i una tercera i una altra per a la venda d'una ferrada d'aigua:

*Quod ego tali et cetera tutor et curator datus et assignatus provenire curiam dicti loci tali filio pro solvendis debitis in quibus dictus tali existit cum non sint bona mobilia in hereditatem predicti de quibus solvi valant creditoribus eiusdem facta si quidem legitima subastacionem et vendicionem infrascripta pro villam dicti loci pro sigillum publicum... pro XXX dies et omni alii iuri solempnitate adhibitam Ex certa sicencia et cetera*¹⁸¹

*Quod nos, tali, et cetera baiulus de Silva auctoritate qua fungimur, damus et assignamus vos, talem, et cetera, in tutorem et curatorem Raimundus tale, pupillo, filio quondam tale, ita quod ipsum et bona ipsius bene et fideliter procuretis, administretis, curetis et regetis et de... et... si fuerit necessarium cuicumque et pro quocumque precio vois videbitur faciendu. Et omnia alia faciatis in predictis et circa predictam occurrerint ... me... aliquo oportuna. Et omnia eius que ad manus nostras provenierint salva eiusdem faciatis vel eidem faciatis... quod autem ... et super ... duxeritis faciendum vestris faciemus succesoribus perpetuus observari versa vice. Ego talem et cetera et talem admitens vel admitentes tutelam predictam promito omnia supradicta bene pagare et inde bonum comptum reddere. Et reliqua reddere vobis aut dicto pupillo quicumque pro vos aut eidem requisitus. Et iuro et cetera Et pro his complendis etc . Renuncio et cetera Actum et cetera Sig+num tali baiuli predicti. Sig+num et cetera testes et cetera.*¹⁸²

¹⁷⁹ *Ibidem.*, p.29-33.

¹⁸⁰ J. GARCÍA-GRANERO, *Formularios notariales de los siglos XIII al XVI*, "AAMN" XXII-I (1978), p.227-286.

¹⁸¹ AHAT, La Selva 39, f. 1v.

Noverint universi quod nos, talis, habitatoris et cetera Ex certa sciencia et cetera vendimus et concedimus vobis .talis. et vestris, perpetuus, unam ferratam aque ad servicium cuiusdam trocii orti siti termino diti loci, in quadra d'en talis, quod vobis et vestris vendidimus ad semper cum publico instrumento hodie paullus autem istud factu pro ut ... laciis continetur hanc autem vendiciones dicte ferrate aque facimus vobis dicto talis et vestris pro ut melius p... dici pro precio videlicet X solidorum. Renuncio et cetera, omni excepcioni non satisfacitis non habite dicti precii et doli. Et legi qui subvenit deceptis ultra dividiam iusti precii subeniter. Et inde inducimus vos et vestros in corporalem possessionem cum hoc presenti et cetera Et promittimus vobis quod dictam aquam faciemus et cetera habere et tenere contra omnes personas. Salva fidelitate et cetera Et pro hiis complendis et pro evicione vendicionis quisque nostrum in solidum et pro toto obligo vobis et vestris vos et omnia bona nostra habita et habenda, renunciemus exprese beneficio dividende acciones, deinceps ego tal et cetera iuro et cetera¹⁸³

Aquestes fórmules insertades dins dels manuals notariais podien ser utilitzades en qualsevol moment pel notari que no calia que acudís a l'armari on guardava els formularis. Aquests exemples ens serveixen també per fer-nos adonar de que un buidatge exhaustiu dels llibres notariais ens portaria segurament a més troballes com aquesta.

2.3.3. L'exemple de la notaria de Reus i la seva activitat (1297-1301).

Analitzar l'activitat notarial de totes les notaries a que ens referim en aquest treball demanaria desenvolupar una altra recerca. Si bé en algun moment tractem aquesta qüestió a nivell molt general ara és l'hora d'entrar-hi més a fons. Per a fer-ho hem triat un sol exemple que ens serveixi per a il·lustrar el dia a dia d'una de les notaries. Hem escollit la de Reus al tombant del segle XIV. Els primers llibres reusencs ens ofereixen unes dades prou seriades i significatives en aquest moment gairebé central del període que

¹⁸² AHAT, La Selva 38, f. 1. 1348.

¹⁸³ AHAT, La Selva 39, f. 1.

treballem¹⁸⁴. Hem buidat exhaustivament els tres primers llibres de Reus per tal de veure el desenvolupament de l'activitat notarial a la vila en un moment molt determinat i també per a presentar-ho com un exemple de la tasca dels notaris camptarragonins a la Baixa Edat Mitjana. En aquesta recerca ens trobem amb alguns problemes que apunten vers les qüestions metodològiques. Per exemple, el punt de partida és clar, però ja no ho és tant el final, de manera que ens trobem amb un període que el podem considerar de curta durada. Tampoc no utilitzem el criteri d'analitzar els protocols d'un sol notari, cosa que seria una solució¹⁸⁵. Hem optat per buidar els tres primers llibres ja que ens ofereixen sobretot una continuïtat precisament en el llibre més voluminós d'aquests anys. En el primer llibre hi ha 163 notes, les 18 primeres de les quals les datem a l'any 1297, si bé no podem afinar més en la data ja que els fulls on estan es troben en mal estat de conservació. En el segon llibre, molt més gruixut, n'hi ha 512 i en el tercer 117. El que podem observar en el Quadre 3, a la pàgina 209, és que hi ha una certa concentració en uns mesos i en canvi n'hi ha que resten completament buits. A l'any 1297 ens trobem amb 18 notes insertades en uns fulls descosits del llibre però que les característiques físiques i gràfiques ens porten a pensar que es tracten de fulls separats del manual, i els incloem en un apartat on hi ha els instruments sense data concreta (s.d.). També estranyament ens apareix una nota al mes de gener, datada correctament, tot i que la majoria d'actes es concentren a finals d'any. A partir del mes de novembre del 1297 i

¹⁸⁴ AHCR, Reus 1, 1297-1298; Reus 3, 1299-1300; Reus 4, 1301.

¹⁸⁵ Marie BARDET, "Activité notariale en milieu rural a l'époque moderne", a Jean L. LAFFONT (dir.), *Problèmes et méthodes d'analyse historique de l'activité notariale (Xve-XLxe siècles)*, Toulouse, 1991, p. 30-41. Aquesta autora presenta els problemes als que ens referim, afegint a més la qüestió de la dispersió de les fonts, que a nosaltres no ens afecta massa. A banda d'això presenta també les possibilitats de recerca en el tema de l'activitat notarial,

fins al febrer de 1298 s'estableix una continuïtat en la redacció de les notes tot i que destaca per damunt de tots el mes de febrer. Cal tenir en compte però la forma de datar que tenien els notaris, que no aplicaven la data a cada nota individualment sinó segons diversos criteris. El més habitual era el de datar de tant en tant, coincidint amb els dies en que escripturaven els contractes, tot i que també n'hi havia que incloïen el dia al començament de cada pàgina. Al mes d'abril de 1298 encara hi ha 4 instruments més desglossats de la sèrie tan ben definida que s'havia iniciat al novembre de l'any anterior. Una continuïtat similar observem en el segon llibre, dels anys 1299 i 1300, tenint instruments des del mes de juny fins a l'abril de l'any següent. En aquest període s'estableixen dos punts àlgids, un al mes de setembre de 1299 i l'altre al gener de 1300. Al setembre cal destacar que 37 de les notes redactades corresponen amb deutoris, la majoria dels quals han estat contrets per la compra-venda d'ases, bous, vaques, mules i cabres. Els instruments del mes de gener en canvi només contenen 8 deutoris, 14 àpoques i 18 vendes, entre altres, diversificant-se més l'escripturació que en l'altre cas.

QUADRE 3:
Instruments notariais per mesos.

	s.d.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1297	18	1										7	16
1298		31	85		4								
1299	1 ¹⁸⁶						10	45	51	76	43	43	26
1300		77	47	55	39								
1301		1			9	61	15	20	4	7			

investigació que demana una anàlisi dels diversos tipus de contractes i que nosaltres prenem com a idea per a l'exemple de Reus.

¹⁸⁶ AHCR, Reus 1. Per la situació d'aquesta nota en un full apart sembla que és de l'any 1299, tot i que no ho podem assegurar per la manca d'elements que ens permetin datar correctament.

Un cop tenim el terreny delimitat i sabem per on ens movem es tracta d'entrar a veure el desenvolupament de la notaria no tant en la seva organització ni del personal que hi treballa sinó més aviat de la clientela, aprofundint en les escriptures que s'hi redacten, qui són els testimonis... En definitiva, pretenem posar-nos enmig dels papers i els pergamins, entre el notari i els escriptors, barrejats amb els ciutadans que acudien a cal notari a posar per escrit els pactes que ja havien acordat en privat i pel seu compte. El notari, mitjançant l'escripturació i redacció definitiva *in publicam formam* donava solemnitat i validesa a aquells senzills tractes que s'havien establert moments abans.

Les característiques dels llibres i de les notes són les mateixes que tots els altres llibres, i no revesteixen en principi cap particularitat a tenir en compte. Per això no els tractem de forma individualitzada sinó que incloem aquests llibres reusencs en el capítol següent, de forma global. Ara ens trobem amb una sèrie de notes redactades en uns manuals que ens donen informació de la vida quotidiana del Reus baixmedieval. En primer lloc hi ha els clients, la població que acudia a l'escrivania parroquial. El nom dels atorgants dels contractes el trobem en els instruments acompanyat moltes vegades dels noms de les mullers i també generalment del lloc de procedència. Més rarament apareix l'ofici, tot i que sembla que era una obligació del notari consignar completament totes aquestes dades¹⁸⁷. Si no es feia així podien sorgir problemes de falsejament d'escriptures i altres irregularitats que ha estudiat la

Dra. M. Teresa Ferrer Mallol. No obstant la normativa al respecte encara no quedava prou fixada en el període que treballem, i fins i tot eren acceptades per atorgar instruments persones desconegudes, almenys fins a la normativa de Felip II l'any 1599¹⁸⁸. No hem detectat qüestions d'aquesta mena en el cas que ara analitzem, qüestió per a la que caldria potser una recerca complementada amb altres fonts alienes al món notarial. Però sí que hem vist que l'ofici no apareix en massa ocasions. En el capítol dedicat a l'emfiteusi ja ens fixem en aquests aspectes, i remetem al que diem allí respecte l'ofici dels atorgants d'establiments. El que sí que és diferent del que diem allà és el referent a la procedència dels atorgants, una dada que ens permet veure l'abast geogràfic de la clientela de la notaria de Reus. Hom ha relacionat aquesta dada, per a èpoques molt posteriors, amb el mercat, veient un cert paral·lisme entre el centre de mercat i l'anar al notari¹⁸⁹. Tal vegada l'acudir a la capital de comarca per a desenvolupar activitats comercials, de compra, fires, etc. s'aprofitava també per anar al notari a escripturar diversos negocis. Prenent les dades que ens ofereixen els manuals reusencs sobre aquesta qüestió podríem establir alguna conclusió, tot i que són més els instruments que no citen la procedència que els que sí que ho fan. Vegem el quadre següent:

¹⁸⁷ M. Teresa FERRER MALLOL, "Irregularitats i falsificacions notariales", a *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, 1994, p. 464ss.

¹⁸⁸ Fausto NAVARRO AZPEITIA, "El conocimiento notarial de los otorgantes antes de la ley del Notariado de 1862", a *Centenario de la Ley del Notariado. Sección Primera*, Madrid, 1964, p. 473-512.

¹⁸⁹ Josep M. T. GRAU I PUJOL; Roser PUIG I TÀRRECH, "Una estimació quantitativa de les àrees de mercat al segle XVIII: El fluxe notarial (el cas de la Conca de Barberà)", "Pedralbes", *Actes del II Congrés d'Història Moderna de Catalunya: Catalunya a l'època de Carles III*, 1988, p.557-572.

QUADRE 4:**Procedència dels atorgants (Reus, 1297-1301).**

Lloc	n.
-	686
Albarells	2
Aleixar	5
Alforja	1
Almoster	8
Argentera	2
Barcelona	5
Barenys	1
Burgar	2
Castellvell	1
Constantí	1
La Selva	3
Les Borges	1
Lleida	1
Mangons	2
Mas Reg., de l'Aleixar	1
Mascalvó	3
Masricard	1
Montblanc	1
Montroig	6
Quart	1
Reus	24
Riudoms	7
St. Antoni	1
St. Mateu	2
Sta. Perpètua	2
Tarragona	14
Valls	1
Vilagrassa	1
Vila-seca	6
Total instruments	792

La xifra més alta és la que correspon als instruments en els que no hi ha el lloc de procedència o no es pot llegir. De tota manera és més habitual no trobar aquesta dada per les pròpies característiques dels instruments d'aquest moment, a diferència dels manuals del segle XIV. Sobretot els del final del període que treballem sí que consignen gairebé tots la procedència dels atorgants, però ara encara no era el més habitual. Són quantitats molt petites

que només ens permetem aventurar alguna idea sobre els atorgants. Fins i tot no podem afirmar que la majoria fossin de Reus. El que sí que podem dibuixar és un entorn centrat en Reus, amb unes poblacions més properes que unes altres, i amb Tarragona en segon lloc. Gairebé tot són poblacions de la rodalia tot i que també hi apareix Barcelona i Lleida com a casos excepcionals.

Després, seguint la lectura dels instruments ens trobem amb la part central, el dispositiu, on el verb ens defineix el tipus documental. La seva varietat és el reflex de la situació econòmica i social, i de l'esdevenir quotidià de la vila en els anys en que ens centrem (Quadre 5):

QUADRE 5:
Contractes a la notaria de Reus (1297-1301).

Tipus	1297-1298	1299-1300	1301	total
-	26	46	5	77
Absolució	9	2	4	15
Acord		1		1
Àpoca	19	53	15	87
Arrendament	1			1
Censal	2	1		3
Comanda	5	11	2	18
Confirmació	7	5		12
Constitució		1		1
Contracte	1	2	2	5
Curadoria		1		1
Debitori	16	136	19	171
Definició		1		1
Donació	3	16	8	27
Dot	20	14	5	39
Esponsalici	10	15	4	29
Establiment	8	54	24	86
Herència		4		4
Inventari			1	1
Obligació		1		1
Ordenació		1		1
Permuta		1		1
Procura		8	2	10
Promesa		1		1
Reconeixement		5		5
Redempció	1		2	3
Restitució			1	1
Sentència		1		1
Sotsestabliment	3	4	2	9
Tutoria	1	3	1	5
Venda	31	124	20	175
Total	163	512	117	792

Per damunt de tot destaquen les vendes tot i que en aquest quadre van seguides immediatament pels deutoris. Aquests superen les anteriors als anys 1298-1299. Hem vist abans que al mes de setembre del 1299 hi havia redactades 76 notes, de les quals la meitat es corresponien amb deutoris contrets gairebé tots per la compra de bestiar¹⁹⁰. La resta de notes d'aquest mes són vendes tot i que, curiosament, totes elles tenen com a objecte de la transacció un tros de terra, incloent-hi aquí totes les varietats possibles que s'hi puguin incloure. Destaquen després els establiments, als que dediquem un capítol apart, i les èpoques, relacionades també amb els actes de compra-venda¹⁹¹, tot i que en trobem de relacionades amb pagaments d'entrades dels establiments, entre altres contractes¹⁹². Els altres tipus documentals ja es van diversificant més, amb quantitats menys significatives¹⁹³.

¹⁹⁰ A tall d'exemple citem AHCR, Reus 3, f. 25, 1299, setembre, 28. L'atorgant és en Guillem Sonet juntament amb la seva muller Dolça, que actuen juntament amb en Bernat Duran i la seva muller Bernardona i també amb un tal Berenguer Duran. Han contret un deute de 263 sous per raó de la venda de 3 bous que els ha fet n'Arnau de Mirat. Prometen pagar per la propera festa de Nadal. AHCR, Reus 3, f. 31 v. 1299, octubre, 16. En Guillem Sonet i la seva muller Dolça reconeixen que deuen 100 sous per raó de la compra d'un rocí de pèl negre que els han venut en Pere de Montornés i Guillem Gaçol, de Valls. Prometen pagar 50 sous per Carnaval i la resta per la fira de Tarragona.

¹⁹¹ AHCR, Reus 3, f. 22. 1299, setembre, 11. En Pere Vallès i la seva muller Sibil la reconeixen que han rebut 130 sous de part de Guillem Savall i la seva muller Maria per raó de la venda d'un oliverar.

¹⁹² AHCR, Reus 1, f. 4. 1298, gener, 25. Pere de Coll reconeix que ha rebut 200 sous en concepte de dot de part de la seva muller Raimunda. AHCR, Reus 3, f. 12 v. 1299, agost, 1. Guillemó Bertran reconeix que el seu sogre, en Guillem Jover, li paga 200 sous d'aquells 1000 que li deu en concepte d'eixovar de la seva filla Berenguera. AHCR, Reus 3, f. 37 v. 1299, novembre, 22. Ramon Tarragona reconeix que Maria, muller del difunt Bernat de Casa li ha pagat –no diu la quantitat– aquelles reparacions que han fet a la paret comuna de la seva casa.

¹⁹³ No ens referim aquí als testaments ni als inventaris ja que estaven enregistrats en uns llibres apart. Aquests ja foren estudiats exhaustivament en un estudi nostre sobre la mort i la religiositat al segle XIV, per la qual cosa remetem tot el que es pugui dir sobre el tema a aquest treball. En cap moment de la nostra tesi ens referim a aquests llibres de testaments i tampoc no es comptabilitzen en els totals de llibres consultats i analitzats. *Cfr.* Daniel Piñol Alabart, *A les portes de la mort. Religiositat i ritual funerari al Reus del segle XIV*, Reus, 1998.

En les vendes la diversitat s'accentua a l'hora d'indicar els objectes de la transacció. Tant béns rústics com urbans, fins i tot béns mobles i animals, tot és objecte de venda en la societat reusenca de finals del segle XIII i principis del XIV. Dels béns urbans sobresurten les cases i els patis per a construir cases, especificant-se a més la ubicació del bé –carrer i afrontacios-, i dels béns rústics hi ha totes les varietats possibles de peces de terra. En tots els casos es diu la partida on es troben i també les afrontacions. Les partides es reparteixen per tot el terme municipal de Reus, igual que els que veurem en els establiments en el capítol darrer. Les més freqüents són: Dominació de Bell.lloc, Dominació del Cambrer, Dominació Comuna, Dominació de Cabrera, Dominació de Pere Mulet, Dominació del Castlà, franquitat de Solzina, franquitat de Santa Digna i La Grassa.

En els debitoris els compradors reconeixen que deuen els diners per raó d'una compra que han efectuat, incloent a més el tipus de bé pel qual deuen els diners¹⁹⁴. Un altre element característic dels debitoris és la fixació d'un termini de pagament, corresponent amb dates assenyalades del calendari, tal com veurem en el capítol darrer de la nostra tesi.

¹⁹⁴ AHCR, Reus 1, f. 1 v., solt. Any 1297. Dolça Bertrana, muller del difunt Jaume Rojals, ven una casa a Pericó Garcia pel preu de 350 sous. Deixa salvat el dret del Cambrer i la fidelitat de l'Església de Tarragona. AHCR, Reus 1, f. 1 v. Solt. Any 1297. Joana, muller del difunt Pericó Garcia, juntament amb el seu fill Pericó, reconeix que deu 350 sous a Dolça Bertrana per la compra d'una casa que va fer el seu difunt marit. Promet pagar 230 sous quan prengui possessió, 70 sous per Nadal i els 50 sous restants dins del termini d'un any. Tant en la compra com en el debitori els testimonis són en Mateu Roca, Berenguer Amorós, i Pere Bertran.

La nova situació econòmica es reflecteix en una casuística més àmplia, en un formulari que s'ha d'adaptar als nous temps, exemplificat aquí en les comandes. Tot i que només en trobem 18 en total són ja una mostra del que va succeïnt a nivells més generals. La majoria d'elles es refereixen a qüestions comercials relacionades amb el vi i l'oli¹⁹⁵, encara que n'hi ha que l'objecte és moneda corrent i fins i tot animals¹⁹⁶. En tots els casos el dispositiu inclou el verb *recognosco* seguit de *tenere in comanda*, complementant-se tot amb les clàusules que l'acord demana i que van incrementant-se en els diversos instruments per la pròpia evolució del notariat i de la recepció dels nous corrents jurídics itàlics.

En l'apartat dels testimonis, ja per acabar amb aquest breu repàs a l'activitat notarial a Reus, observem un aspecte que ens demostra en gran manera el moviment de gent que hi havia per l'oficina reusenca, si bé no és un cas paradigmàtica. És tal vegada el mateix que succeïa a la majoria d'escrivanies. Ens volem referir a la coincidència de noms que hi ha entre els atorgants, beneficiaris i testimonis en molts dels instruments que hem repassat. En primer lloc veiem com els notaris o els escriptors acostumen a posar els noms dels testimonis en una línia separada del cos de la nota que acaben de redactar i indicat amb la paraula *Testes*, que generalment té una lletra *T*. Si es dóna el cas que els testimonis d'un contracte són els mateixos que els de l'anterior, enlloc de tornar a repetir els noms, diu: *Testes ut supra*. Però les

¹⁹⁵ AHCR, Reus 1, f. 13 v. 1298, febrer, 13. Pere Català té en comanda una determinada quantitat de vi per a portar a Barcelona de part de Mateu Roca i altres consocis.

¹⁹⁶ AHCR, Reus 1, f. 4. 1298, gener, 25. Guillem Sonet i la seva muller Dolça, juntament amb Guerau Sonet i la muller d'aquest Raimunda, tenen en comanda 60 ovelles que prometen custodiar fins la propera festa de la Purificació de Santa Maria d'aquí a dos anys. El propietari és en Pere Espuny, de Reus, i hi ha 300 sous en joc.

coincidències van més enllà d'aquesta nota. Hi ha casos en els que els atorgants d'un contracte passen a ser testimonis en el següent, els atorgants del qual ho havien estat de l'anterior. El mateix passa amb els beneficiaris, que s'intercanvien els papers. Pere exemple, a l'any 1297 trobem en Berenguer Amorós, Pere Bertran i Mateu Roca actuant de testimonis en una venda i en el conseqüent debitori, als quals ens referim més amunt a través d'una nota al peu. Després en Roca i en Bertran són els beneficiaris dels dos instruments següents, atorgats per Jaume Cirer. Un és un debitori i l'altre és una comanda, la qual es complementa amb una àpoca atorgada per Mateu Roca i Pere Bertran a favor de Jaume Cirer¹⁹⁷.

A banda d'aquest aspecte encara afegim la presència continuada d'uns personatges que no són més que membres del clergat parroquial que participen com a testimonis molt sovint. Tal vegada es tracta de preveres que alhora eren també escriptors de la mateixa escrivania. Un d'aquests és en Berenguer de Sant Martí, prevere de Reus que ja el trobem testificant al 1297 i encara apareix regularment a l'any 1301.

¹⁹⁷ AHCR, Reus 1, f. 2 solt. Any 1297.

2.4. Els notaris.

Dins del Camp de Tarragona i en relació amb el notariat, encara ens cal parlar de les persones que portaren a la pràctica tot el que hem ressenyat abans. Els notaris foren els veritables artífexs del desenvolupament de les notaries, del seu funcionament, del progrés de les fórmules i els sistemes d'escripturació, fins i tot de l'evolució en el sistema gràfic i abreviatiu. Malgrat tot, i tenint sempre com a referents treballs sobre el notariat valencià o barceloní, ens costa parlar de col·lectiu a l'hora de referir-nos als notaris camptarragonins¹⁹⁸. Hom ha localitzat alguns antecedents d'agremiacions i manifestacions associatives dels notaris precisament en un moment en el que la clientela de les escrivanies augmentava, cosa que comportà també un augment de les oficines notariales¹⁹⁹. Però és una qüestió que no podem aplicar al Camp de Tarragona, almenys tenint en compte el que ens diu la documentació treballada. No sembla que formessin un grup sinó més aviat es tractava d'individus que treballaven en solitari en les seves petites escrivanies locals, algun cop ajudats per escriptors. Malgrat haver-hi una normativa sorgida del poder del jerarca metropolità i encaminada a regular el notariat de l'arxidiòcesi, no podem afirmar l'existència d'una organització del notariat de forma col·lectiva per a tot el Camp de Tarragona. Tal vegada a la ciutat sí que hi havia un cert nombre de notaris, centrats en l'escrivania comuna però també en altres relacionades precisament amb Tarragona com a centre de poder. Però a la resta no trobem més que notaris a nivell individual, la majoria dels quals eren preveres, tant rectors

¹⁹⁸ Jordi GÜNZBERG, *Los notarios y su organización social en Barcelona (1275-1544)*, Tesi doctoral, inèdita, Universitat de Barcelona, 1996. Josep M. CRUSELLES, *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV*, Barcelona, 1998.

titulars de notaries com vicaris que les regentaven. És per això que en aquest apartat remetem als quadres que hem elaborat per a cada població de les que treballem i que insertem més endavant en el text²⁰⁰. Pensem que caldria anar a uns altres límits cronològics per a trobar aquests elements que ara ens manquen a nivell local. Ens trobariem potser amb referències molt més àmplies, no tan centrades en l'àmbit clerical, veient com poc poc la funció notarial es desmarcava de l'estament eclesiàstic. Tal vegada també veuríem com alguns notaris ampliaven els seus àmbits professionals, com ha estat estudiat per al cas de València al segle XV i com també hem localitzat a Tarragona en aquesta mateixa centúria²⁰¹. Tal vegada trobaríem qüestions relacionades no només amb el col·lectiu notarial com a tal sinó també al creixent paper que anaven adquirint alguns notaris en les seves relacions amb el poder²⁰². A Tarragona tenim un exemple clar relacionat amb la qüestió del poder. Es tracta del notari Pere Sabater, notari per autoritat de l'arquebisbe i que fou escrivà municipal entre els anys 1399 i 1416, i del que ja n'hem destacat anteriorment la seva

¹⁹⁹ Arcadi GARCÍA SANZ, "Precedents, origen i evolució dels col·legis notariais", a *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, 1994, p. 171-172.

²⁰⁰ En aquests quadres incloem totes les referències cronològiques de cada notaria i les fonts d'on han estat extretes, a més de la subscripció corresponent. Quan el bon estat de la documentació ens ho ha permès, hem reproduït també els *signa notariorum*, extrets la majoria d'ells dels instruments redactats en pergami tot i que també alguns han estat reproduïts a partir de les còpies existents en el Còdex AB o en el Llibre de la Corretja. En aquests casos pensem que es tracta d'interpretacions que van fer els escriptors que van copiar els documents originals i que hem de tenir en compte que aquests signes no haguessin estat traslladats correctament.

²⁰¹ Josep M. CRUSELLES, *Els notaris...*, *op.cit.*, p. 149- 150.

²⁰² Gina FASOLI, "Il notaio nella vita cittadina bolognese (sec. XIV-XIV)", a Giorgio CENCETTI (comp.), *Notariato medievale bolognese. Atti di un convegno (1976)*, vol.2, Roma, 1977, p. 129-130. "I notai, membri di una società molto esigente nei confronti dei socie, erano presenti in tutti i centri di potere: c'era un notaio in ogni società del popolo –di mestiere e d'armi. Con funzioni di segretario; c'erano dei notari in tutti gli uffici comunali, in tutti i consigli cittadini, in tutte le commissioni tecniche o amministrative o politiche, nominati in quanto notai, con funzioni di notai; ma ce n'erano anche molti altri, nominati nei vari consigli, nei vari uffici, in quanto cittadini noti e stimati; ed in quanto professionisti, potevano avere una certa influenza sulle opinioni e gli orientamenti della loro clientela privata", p. 133.

important biblioteca²⁰³. Ocupà algun càrrec en el govern municipal, a banda de pertànyer a una de les famílies destacables de la ciutat i dedicar-se també al comerç del vi i de l'oli.

A nivell de notícies que tenim sobre notaris al Camp de Tarragona en trobem diverses que tenen l'arquebisbe al darrera, precisament per acabar de veure que de qui realment depenia el notariat era del metropolità. Així en Pere de Clasquerí nomenà notari seu per la ciutat, la diòcesi i la província en Pere Martí, ciutadà de Tarragona i notari públic per autoritat reial, l'any 1359²⁰⁴. Aquest es considerà *...idoneum et sufficientem ad tabellionato officium exercendeum prestito per te in posse nostro sacramento quod bene et legaliter te habebis...*, cobrant per aquest ofici 50 lliures durant un any²⁰⁵. Un altre cas a tenir en compte és quan l'arquebisbe Sanç López d'Ayerbe va concedir llicència a Jaume de Besanta i Bernat de Fàbrega, escrivans de l'infant Pere, comte de Ribagorça i de les Muntanyes de Prades, per a poder redactar escriptures públiques i testaments a la diòcesi de Tarragona²⁰⁶. És aquest tal vegada un dels exemples clars de la jurisdicció episcopal en matèria de notariat, a la vegada que es fa més evident que a la diòcesi de Tarragona els

²⁰³ Daniel PIÑOL ALABART, *Pere Sabater...*, *op.cit.*

²⁰⁴ AHAT, *Register Negotiorum*, 3, f. 132 v. 1359, juliol, 13. A l'any 1420 una notícia similar ens porta vers el nomenament del prevere Miquel Saturní, de la diòcesi de Girona, com a notari de la ciutat de Tarragona, de la diòcesi i de la província. El nomenament el fa l'arquebisbe Dalmau de Mur. *Cfr. Register Negotiorum*, 16, f. 40.

²⁰⁵ AHAT, *Register Negotiorum*, 3, f. 128.

²⁰⁶ AHAT, *Register Negotiorum*, 2d., f. 67. 1348, maig, 6.